

A DOKUMENTÁCIÓS KIADVÁNYOKBAN KÖZREADOTT
SZAKIRODALMI ANYAG OSZTÁLYOZÁSÁRÓL.

A dokumentációs és bibliográfiai kiadványok egyik jelentős módszertani kérdése a bennük közzétett hatalmas anyag rendszerezése és osztályozása. Bármilyen szemléletesek legyenek is az egyes ismertetések /referátumok/, és bármekkora részletességgel és pontossággal adjanak is tájékoztatást a dokumentált tanulmányok /vagy egyéb kiadványok/ tartalmi lényegéről, értékük nem érvényesülhet kellően, ha a dokumentációs kiadványban való közzétételük módja nem követ valamely jól áttekinthető rendszert. Ha közreadásuk módja nem teszi lehetővé, hogy közöttük a szakember-olvasó könnyűszerrel eligazodjék, és a közzétett hatalmas anyag teljes átolvasása /vagy átnézése/ nélkül is, első látásra meg tudja állapítani, hogy a kiadványban őt érdeklő anyag van-e vagy nincs, - a dokumentációs anyag használhatóságán súlyos csorba esik. Az anyag rendszeres közreadásának eszköze a dokumentációs közlemények /referátumok stb./ rendszerezése és osztályokba, csoportokba tagolása.

Az osztályozás egyébként minden tudományos tevékenység egyik alapvető kérdése. Magának a tudománynak is fogalmi meghatározó jegye a tapasztalati, illetve elméleti úton szerzett ismeretek rendszerbe foglalása. E tekintetben elég a természettudomány területén a nagy összefoglaló rendszerekre, pl. Linné-rendszerére, vagy a Mengyelejev-féle periódusos rendszerre utalni, amelyek legfőbb tudományos értéke éppen a rendszer logikai felépítésében van. A társadalomtudományok /szellemtudományok területén/ is minden összefoglaló mű, /kézikönyv, tankönyv/ szembeszökő tudományos igénye az egyébként ismert anyag minél logikusabb elrendezésében jelentkezik. Ezért a nagy igyekezet a különféle tudományágak művelői részéről, hogy "saját rendszer"-t dolgozzanak ki, még akkor is, ha mások /elődjeik/ rendszere semmi kívánnivalót nem hagyta maga után.

A rendszerezésben, osztályozásban jelentkező ez a tudományos jellő hat ki szemmel láthatóan azokra a nagy dokumen-

tációs /bibliográfiai/ kiadványtipusokra /referáló lapokra/, amelyek valamely szűkebb ismeretág területét érintő szakirodalom termékeiről időszakosan beszámolókat adnak közre. Minthogy a szakirodalmi termékek kivonatolt ismeretése aligha tekinthető tudományos tevékenységnek /szakmai szellemi munkának természetesen igen/, a dokumentációs kiadvány a maga tudományos jellegét elsősorban az általa kialakított osztályozó rendszer, valamint a kiadvány szerkesztésében felhasznált tudományos módszerek alkalmazásával kívánja tanusítani. Így pl. önálló tudományos osztályozó rendszert képezett ki a nagy amerikai kémiai referáló folyóirat: a Chemical Abstracts, a legnagyobb multu német kémiai referáló lap: a Chemisches Zentralblatt, hogy e sorban csak a legfontosabbakat említsük. Ezt az utat választotta a tudományos igényű új szovjet referáló kiadvány: a Referativnűj Zsurnal is, amely eddig elindított sorozataiban /fizika, mechanika, kémia/ szintén saját osztályozó rendszert alkalmaz.

Az egyes ismeretágak önálló tudományos rendszerezésében jelentkező tudományos jelleg természetesen azzal a gyakorlati tehertétellel jár együtt, hogy a kiadvány felhasználójának ilyenkor előbb mindig magáévá kell tennie az egyes kiadványok rendszerét, osztályozását és nomenklaturáját ahhoz, hogy a hatalmas anyagban tájékozódni képes legyen. Teljesen azonos lesz így a helyzete azzal a kutatóval, aki az ország vagy a külföld nagy könyvtáraiban az egyetemes tizedes osztályozás általános elterjedése előtti időszakban /tehát a század első évtizedeiben vagy előbb/ irodalmi anyagot iparkodott gyűjteni. Minden újabb könyvtárban újabb rendszerrel kellett megbirkózni, és a kutatást a különféle könyvtárak különböző rendszerei szerint kellett újra és újra megkezdenie, illetve végeznie. A világ nagy könyvtáraiban e század elejétől kezdve az osztályozás egységesítése az ETO /illetve az USA-ban az eredeti Dewey-féle tizedes osztályozás/ rendszere szerint nagyrészt már megvalósult, s így a könyvtári anyag felkutatásában ma már Budapesten, Párizsban, Moszkvában vagy Tokióban a kutató az általa az ETO fő táblázataiból előre kiválasztott tizedes szakjelzet alapján egységes rendszer szerint végezheti anyaggyűjtő munkáját.

A könyvtári anyag osztályozása terén elért ettől az öröndetes egységesítő fejlődéstől, a szintén a szakirodalmat rendszerező és feltáró dokumentációs kiadványok osztályozó irányzata -mint láttuk- eltér. Mi ennek az eltérő irányzatnak oka és magyarázata? Az alapvető és főleg a nagy-

igényü referáló kiadványokra jellemző okra: az önálló tudományos rendszer kiépítésére előbb már utaltunk. De érvényesülnek ezen felül egyéb okok és figyelmen kívül nem hagyható más körülmények is. Ezek között említendőek elsősorban a vonatkozó ismeret- illetve tudományág sajátos szempontjai és követelményei. A tiz /de ha a 9-es és 0-ás kezdetű, különleges rendeltetésű osztályokat leszámítjuk/ nyolc csoportba való besorolás Prokrustes-ágyát a szakterületek művelői ismeretáguk anyagának rendszerezésére gyakran mechanikusnak és kényszeredettnek tartják. Ennél jobbat, rendszerezőbbet nagyobb fejtörés nélkül -ugy vélik- maguk is össze tudnak állítani. Ehhez kapcsolódik az az észrevétel is, hogy az ETO rendszerezésének tudományossága kétséges, a rendszer a dolog természetéből folyóan egyes tudományágaknak a rendszer felépítése idején fennállott szerkezetét vehette csak alapul, ezért ma elavult, és szisztematikájában merev.^{1/} Ehelyett az egyes ismeretágakban mindenkor a legkorszerűbb rendszerezést, alosztályokat és nomenklaturát kell alkalmazni, olyant, amelyet a szak művelői inkább sajátjuknak ismerhetnek, mint a 30-40 év előtti osztályozás rendszerét és fogalmait, és amelyet -abban dolgozva- könnyűszerrel magukévá tehetnek, és a magukénak vallhatnak.

Gyakorlatilag helytálló ellenérv továbbá az ETO rendszerével szemben az is, hogy rendszerezését, beosztását és nomenklaturáját a szűkebb szakterületek gyakorlati szakemberei általában nem ismerik, nehezen igazodnak el az indexelés számukra érthetetlen rejtelmeiben, és a számcsoportokból álló jelzetek helyett szívesebben várnak és kapnak utmutatást tárgyyszavas utjelzőktől. De még ha nem is kell az adott esetben megismerkedniök a közös alosztások számtalan fajtájával, az egyfokozatu vagy a csak kettőspontos alosztással készült decimális jelzet - különösen, ha nagy mélységek és hajszaálfínomságok kimutatására törekszik - olyan számkigyót mutathat, amelyet még bibliográfus szakember is^{2/} tréfásan bibliográfiai százlábunak volt kénytelen nevezni.

^{1/} EPPELSHEIMER, H.W.: Die Bedeutung der Klassifikation für die Dokumentation, Nachrichten für Dokumentation, 1956. márc.

^{2/} V.Ö. SAMURIN, E.I.: Az új szovjet könyvtári-bibliográfiai osztályozás kidolgozásának egyes kérdései. Szovetszkaja Bibliografija, 1948. 3. sz. p. 19-44, magyar fordításban az Országos Dokumentációs Központ 1950. februári keltezésű külön kiadványában. A hivatkozás a magyar szöveg II. 32. oldaláról.

Ha mindehhez még hozzávesszük azt a kifogást, amely az ETO idealista szemléletű, az egyes ismeret-, illetve tudományágak mozgásviszonyaira és egymásra épülésére figyelemmel nem lévő tudományos szerkezeti beosztását illeti, valamint azt a súlyos észrevételt, amely a zsúfolt főosztályok /legfőképpen az alkalmazott tudományok, az orvostudomány, a technika és az agrártudomány egyetlen főosztályba sorolt óriási világa/ jelzeteinek 3-4 fölös számmal való szükségképpen indulását nehézményezi: előttünk állnak a maguk teljességében azok az okok, amelyek önálló vagy együttes hatására a dokumentációs kiadványok jó része az osztályozás egységes rendszere helyett a különleges osztályozás útját választja.

Ha mindezekre tekintettel ezidőszereint meg is lehet az indokoltsága a dokumentációs kiadványok sajátos osztályozási rendszereinek, mégis kétségtelen, hogy ez az út aligha tekinthető kívánatosnak vagy éppen a fejlődés irányának. Ilyen módon ugyanis egyrészt az egyes tudományágak az őket dokumentáló kiadványok rendszerében az összefüggésekre és kölcsönhatásokra mind kevésbé tekintettel lévő, saját nézőpontu zárt rendszereket fognak alkotni, másrészt pedig még az egyes tudományszakok rendszerei sem képződnek ki azonos elvek szerint, hanem ahány ház /azaz szaktudományos dokumentációs kiadvány/, annyi fajta lesz a belső beosztása. Mindez természetesen élénken kihat az egyes kiadványfajták használhatóságára, és végeredményben nem könnyíti meg, hanem megnehezíti a bennük való eligazodást. A használhatóság szempontjából az árnyoldal további elsötétítéséhez járul az is, hogy a sajátos szakterületi osztályozási rendszerek a szak főcsoportjainak megvonásán túl az egyes csoportokon belül rendszerint beérik néhány alcsoport megjelölésével, de odáig nem jutottak el, hogy az osztályozást olyan mélységig valósítsák meg, amely szerint az egyes alcsoportokon belül a rendszerbe foglalt és egymásra épült cím- vagy tárgyszavak segítségével a besorolás további lebontása is lehetővé válnék, s ezzel amellet, hogy minden közlemény egy őt legszűkebben jellemző tárgyszó-jelzetet kapna, az egyes alcsoportokon belül az abba besorolt anyagra nézve a közreadás tertalomszerinti hierarchiája /egymásutánja, egymásra épülése/ biztosítva lenne. A sajátos szakmai osztályozás alkalmazása esetében az olvasónak mindig át kell tekintenie legalább egy teljes alcsoport anyagát, ha abban valamely meghatározott téma irodalmát keresi, s nem áll módjában - szemben a tizedes osztályozás anyagbeosztásával és csoportosításával - első látásra megállapítani, van-e őt érdeklő anyag a vonatkozó kiadványban.

Mindez ma sem látszik igazolni az egykori pétervári

nyilvános könyvtár egyik fő szakozójának a múlt század elején tett, de már akkor sem helytálló megállapítását, hogy "az élelméjűségnek és leleményességnek az anyag beosztásánál nem lehet törvényeket szabni".^{3/}

Valójában éppen ellenkezőleg, egyetemes érvénnyel előre össze kell állítani minden ismert-, illetve tudományág rendszerét, beosztását és kellő /de nem tulságos mélységbe hatoló/ tagosulását, és minden anyaggyűjtő, rendszerező és feltáró tevékenységre /a könyvtári munkára éppugy, mint a dokumentációs vagy bibliográfiai anyag közzétételére/ ezt kell alapul venni.

Aligha lehet kétséges, hogy az osztályozás módszerének tökéletessége, több szempont egyidejű kifejezésére való alkalmassága, valamint egyetemes elterjedtsége folytán /első-sorban a könyvtárügy terén/ a dokumentációban is egyetemes alkalmazásra találó ez a tudományos osztályozó rendszer leghe-lyesebben a tizedes osztályozás szerint építhető ki. Ha an-nak Európában és a világ nagy részén ma használt formája, az ETO tartalmi felépítésében, idealista szemléletében és említett egyéb fogyatékoságaival nem is lehet alkalmas arra, hogy ebben a formájában tartósan egyetemes alkalmazásra ta-láljon: meg kell találni azt a rendszert, amely az ETO tech-nikai apparátusának felhasználásával haladó osztályozást va-lósíthat meg.

Mindaddig természetesen, amíg ilyen egyetemes rendszer létrejöhet, a fejlődés utja nem az lehet, hogy dokumentációs kiadványaink kövessék a nagy multu és hatalmas terjedelmű külföldi kiadványok sajátos osztályozási rendszerét, hanem iparkodjanak a tizedes osztályozás nyújtotta utjelzők hasz-nálatánál maradni. Már ezidőszert is szerencsés megoldás-nak látszik az a kompromisszum, amelyet több külföldi doku-mentációs kiadvány példája nyomán hazai legnagyobb terjedel-mű és példányszámu referáló folyóiratunk: a Műszaki Lapszem-le követ. E szerint az egyes ismeretágak anyaga a szak mai állása, szükségletei és a gyakorlat igényei figyelembevételével külön kialakított, az ETO osztály-, illetve alosztály-beosztásától független csoportokba nyer beosztást, amelyeket nem számjelzetek, hanem csak címek /csoportcímek/ jelölnek. Egy-egy szűkebb ismeretág átlagban 8-10 /legfeljebb 20/ cso-portra oszlik, amelyek tartalmi köre a csoportcimből /illet-

^{3/} V.ö. AMBARCUMJAN, Z.N.: Könyvtári osztályozás, I-II.köt. Moszkva, 1947, 1948. Magyar szövege az Országos Dokumen-tációs Központ 40/1950.sz.kiadványában, az idézet a magyar kiadás I.köt. 69. oldaláról.

ve a tartalomjegyzékből/ bármely szakismeretekkel rendelkező olvasó előtt első látásra is tisztán állhat. Az egyes dokumentációs közlemények viszont a csoporton belül már decimális jelzet alapján és azok emelkedő számsorrendjében nyernek elhelyezést. Ezzel a szerencsés kompromisszummal a kiadványban eleget tettek egyrészt annak a kívánságnak, hogy az egyes ismeretágak teljes anyaga az ETO esetleg elavult osztálybeosztásától függetlenül a mai követelményeknek és főleg a gyakorlati szakemberek igényeinek megfelelően nyerjen rendszerezést, másrészt kielégíthető az a követelmény is, hogy az egyes csoportokon belül a decimális jelzetek alapján a közreadott anyag különösebb keresgélés vagy éppen az illető csoportban közzétett teljes anyag átolvasása nélkül felhasználható legyen. Ez a módszer egyuttal biztosítja a könyvtári és a dokumentációs anyag azonos szempontok szerinti szakszerűségét, s eredményeiben azt, hogyha valamely tárgykör irodalmához bárki bármely műszaki gyűjtőkörű könyvtárban az anyaggyűjtés során összeállította a figyelembeveendő decimális jelzeteket, azok alapján a havonta kiadásra kerülő folyamatos dokumentációs anyagot is könnyen figyelemmel tudja kísélni. Nem érdektelen ebben a rendszerben a 12 főbb ipari szakcsoport szerint szakszerűtlen műszaki lapszemlében párhuzamosan kiadásra kerülő anyag sem /például vegyészeti természetű anyag a kohászatban vagy a textiliparban/ azonos beosztása és terminológiája /a decimális jelzet meghatározása szerint/.

Ez a rendszer, amelyet az országba járó mintegy 45 külföldi műszaki referáló folyóirat közül 10 alkalmaz, a fent említett előnyeinek túl lényegében megvalósítja azt a magasabbrendű követelményt is, hogy az egyes közleményeknek decimális jelzetekkel ellátása és a csoportokon belüli emelkedő számsorrendbe rendezése útján lényegileg folyóiratszámokként rendszeres tárgymutatót ad. Ha ui. valaki pl. a Bányászat című műszaki lapszemlében a vágathajtásra keres anyagot, csak azt kell megállapítania, hogy mi ennek a fogalomnak ETO jelzete, s ennek ismeretében /622.268/ a mintegy 200 referátumot tartalmazó egy-egy kiadványszámban a teljes anyag áttekintése nélkül pillanatok alatt felütheti az egyes tárgycsoportokon belül azokat a helyeket, amelyek ilyen anyagot tartalmaznak.

Sőt továbbmenőleg ez a rendszer - mint azt Otto Frank, a dokumentáció elméletének és gyakorlatának egyik legkiválóbb szakértője megállapítja ^{4/} és amint ezt több külföldi

^{4/} Einführung in die Dokumentation, Berlin, 1949. 27. és 38. old.

referáló folyóirat erre a célra alkalmazza is - alkalmas arra is, hogy külön ilyen célú feldolgozó munka nélkül a folyóirat rendszeres vagy betűrendes éves tárgymutatójának mechanikus összeállítására szolgáljon. Ilyen felhasználásában még az a sajátos előnye is megmutatkozik, hogy ebben az összeállításban a tárgymutató címszói nem önkényes kiválasztásban és fogalmazásban fognak a mutatóban egymásra következni, hanem az egyetemes gyakorlatban használt nomenklatura szerint. Ekként pedig -ha ez a módszer általánossá válna- a kutatónak a különféle dokumentációs kiadványok éves mutatóinak átnézésekor nem kellene -mint eddig- az összes elképzelhető címszó szerint a kutatást folytatnia, /amikoris adott esetben éppen valamely elképzelhetetlen fogalmazás miatt vész el az anyag egy része/ hanem egységes terminológia alapján végezheti munkáját, ami a kutatásban felbecsülhetetlen előny.

Ehhez kapcsolódik ennek a rendszernek az az előnye is, hogy a hivatásos bibliográfiai munkában az így szakozott dokumentációs kiadványok anyaga is a szokott bibliográfiai kutatómódszerekkel folyamatosan és könnyen feldolgozható.

Végül nyilvánvaló, hogy abban a szervezeti megoldásban, amely a könyvtár és a dokumentáció munkáját egységesnek ismeri el, és egymásra építi - mint hazánkban is -, a könyvtár anyagát feltáró és közreadó dokumentációs kiadványok osztályozó rendszere sem módszertani szempontból, sem gyakorlati megfontolásokból nem függetlenítheti magát a könyvtárétól. Teljes értékű tájékoztatást a dokumentációs kiadványok csak a könyvtár által alkalmazott osztályozás alapulvételével adhatnak.

Dr.Polzovics Iván

- x - x - x -

A már vizsgát tett könyvtárosok részére az elmúlt év októberében már meghirdetett továbbképző tanfolyam március végén indul meg. Erre a tanfolyamra -külön az általános könyvtártani és külön az osztályozócsoportra- új jelentkezéseket kérünk március 10.-ig. /Függetlenül attól, hogy az elmúlt tanfolyamra jelentkeztek-e./ A tanfolyam idejéről és helyéről a jelentkezettek külön értesítést kapnak.